

## První zásada soukromého práva (Zásada autonomie vůle: respekt ke způsobilosti člověka tvořit si vlastní životní poměry)

E l i á š, K.\*

ELIÁŠ, K.: První zásada soukromého práva (Zásada autonomie vůle: respekt ke způsobilosti člověka tvořit si vlastní životní poměry). Právní obzor, 102, 2019, č. 5, s. 375 – 389.

**The first principle of private law (Principle of autonomy of will: respect of the ability of a man to create his or her own circumstances).** Autonomy of will (private autonomy) is the first value of private law and the principle of private autonomy is its first principle, because private law would not exist without them. Many other principles adhered to by private law (respect of good morals, honesty, *neminem laedere*, prohibition of abuse of rights, *pacta sunt servanda*, etc.), would lose its function without autonomy of will. By the way, also private law concepts can be understood and interpreted on the basis of the principle of autonomy of will. “*Autonomy is the ground of the dignity of the human and of every rational nature*” (Kant). Private autonomy is derived from personal freedom. The article notices that this key term disappeared from Slovak and Czech law of the socialist era, because also civil law then perceived an individual as a component of a social “machine” building up communism. Freedom, and hence private autonomy, are now protected by constitutional safeguards that limit the public power. The author takes note of the contradictory phenomena of modern times and the contending trends of protection of freedom of an individual to mold his or her own private affairs independently and on his or her own responsibility according to his or her own will, but also its limitation under the slogan of public interests, security and public order.

**Key words:** freedom, civil law, autonomy of will, private autonomy, freedom to contract, principle of proportionality, progressivist humanism

### I. Principy a zásady

Literatura z našeho oboru i judikatura používají většinou výrazy *princip* a *zásada* promiscue, a nejen v tom smyslu, jak akademická veřejnost obvykle chápe obsahový význam právního principu nebo právní zásady, ale i s významem poněkud rozbředlejším. Dokladem toho je užívání obou výrazů v právních textech.

Není to jen jev typický pro současnost. Např. v roce 1928 předválečný Nejvyšší soud, rozhoduje o žalobcově tvrzeném vlastnickém právu,<sup>1</sup> poukázal na *princip* vztažený k nabývacím titulům, že „*teprve soud jest povolán, by tituly vážil a přiznal právo silnějšímu*“. Jistě se klade otázka, zda je správné mluvit o právním pravidlu, podle nějž

\* Prof. Dr. JUDr. Karel Eliáš, Právnická fakulta Trnavské univerzity v Trnavě. Příspěvek byl přednesen na XXVII. Karlovarských právnických dnech. Pro účely publikace v časopise *Právní obzor* byla stať rozšířena a upravena.

<sup>1</sup> Váž. 8049 (sp. zn. R I 352/28 z 18. 5. 1928).

má silnější titul přednost před slabším jako o právním *principu*. O necelý rok později<sup>2</sup> Nejvyšší soud píše při souzení případu o náhradu škody na převzaté remontě (nevycvičeném vojenském koni) o *principu* v souvislosti s latinskou parémií *quod ab initio vitiosum est, tractu temporis convalescere non potest*,<sup>3</sup> zároveň o zásadě poctivosti v právním styku a také o zásadě formulované tak, že pokud oferent nabízí uzavření smlouvy za podmínek veřejně oznámených, nemá už být o obsahu smlouvy vyjednáváno a o každém zájemci se předpokládá, že se s podmínkami seznámil a jimi vázán chce uzavřít smlouvu.<sup>4</sup> Tyto staré příklady se nijak neliší od aktuálních přístupů. Např. v právní větě rozsudku sp. zn. 22 Cdo 3619/2015 z 16. 12. 2015 píše český Nejvyšší soud jedním dechem o *principu* dobrých mravů a o *zásadě* dobrých mravů.<sup>5</sup> K podobným zjištěním dospějeme při studiu odborné literatury. Jedním z mnoha příkladů mohou být konferenční sborníky k problematice právních principů;<sup>6</sup> i v nich ne jeden z příspěvů používá výrazy *princip* a *zásada* jako synonyma. Pokud jde o publikace orientované praktičtěji, nelze přehlížet zálibu literárně činných juristů v okázalejších výrazech, a protože *princip* vyznívá vznešeněji než jaksi obyčejná *zásada*. Dočteme se např. o právních principech ochrany dřevin<sup>7</sup> nebo o principu „znečišťovatel platí“.<sup>8</sup> Nejde ostatně jen o tyto autorské projevy. Rovněž v literatuře tištěné ve Sbírce zákonů najdeme třeba *princip fondového hospodaření* (§ 6 odst. 16 zák. č. 586/1992 Sb., o dani z příjmů) nebo *principy pasivního zajištění* (§ 15 a 34 zák. č. 277/2009 Sb., o pojišťovnictví), ba i *principy pro použití zesílené a zdvojené posádky* (§ 22a zák. č. 49/1997 Sb., o civilním letectví).<sup>9</sup>

Jakkoli se tedy z naznačených důvodů zdá být marná snaha mezi oběma výrazy významově rozlišovat, přece jen tíhnu k pojetí, že *právní principy* máme spojovat s generálními právními maximami vytvářejícími základy celého právního řádu, společně pro všechny jeho složky, zatímco právní zásady mají být vyhrazeny jednotlivým právním odvětvím, popř. jednotlivým zákonným úpravám.<sup>10</sup> V kontextu tohoto pojednání to má smysl tím spíš, že zásada autonomie vůle, vlastní soukromému

<sup>2</sup> Váz. 8822 (sp. zn. R II 87/29 z 22. 3. 1929).

<sup>3</sup> PAULUS, Dig. 50, 17, 29 (Co je od počátku vadné, čas nezhojí.)

<sup>4</sup> Doslovně: „Zásada je tedy tato: Jestliže strana činící nabídku podmínky smlouvy již předem obecnstvou o nabídku se zajímajícímu oznámila, buď že je uveřejnila, ať tiskem, nebo plakáty, nebo že je vyložila na místě, jež zájemníkům učinila přístupným, nemá už dojít k vyjednávání smlouvy, nýbrž o každém uchazeči se nutně předpokládá – a to je právní domněnka nepřipouštějící protidůkaz, jež je právně zdůvodněna podle § 7 obč. zák. v přirozenosti věci – že se s nimi obeznámil, pokud se týče, že chce pod nimi smlouvu uzavřít, ať jsou jaké jsou, t. j. byť je i neznal, neboli že riziko neznalosti své běře na sebe.“

<sup>5</sup> Obdobně v rozsudku sp. zn. 28 Cdo 4180/2013 ze 17. 3. 2014: „Zásada souladu výkonu práv s dobrými mravy představuje významný princip [...]“

<sup>6</sup> BOGUSZAK, J. (ed.) et al. *Právní principy*. Pelhřimov : Vydavatelství 999, 1999, LALÍKOVÁ, N. – SOUKENÍKOVÁ, D. – VITKŮOVÁ, A. – VRANKOVÁ, M. (eds.). *Principy v práve*. Bratislava : Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, 2015.

<sup>7</sup> JELÍNKOVÁ, J. – TUHÁČEK, M. *Právní vztahy k dřevinám: praktický průvodce*. Praha : Grada Publishing, 2016, s. 11 an.

<sup>8</sup> VÍCHA, P. *Princip „znečišťovatel platí“ z právního pohledu*. Praha : Linde Praha, 2014.

<sup>9</sup> V právu platném na Slovensku se *princip* vyskytl jen v již zrušených zák. č. 14/1978 Zb., o kategorizácii lesov, a č. 606/1992 Zb., o nakladaní s odpadmi, což ovšem byly právní předpisy z oblasti někdejší federální legislativy.

<sup>10</sup> Český občanský zákoník to naznačuje v § 10 odst. 2 formulací dovolávající se „*principů spravedlnosti a zásad, na nichž spočívá tento zákon*“, třebaže ani ten není důsledný; srov. např. jeho § 3 odst. 3.

právu, je průmětem principu legální licence vyjádřeného slovenským i českým ústavním pořádkem.<sup>11</sup> Hodnota, kterou tím chrání, je lidská svoboda, jako základní stavební kámen demokratického právního státu, jehož oporou nemůže být nikdo jiný než „citoyen se vzpřímenou chůzí, sebevědomý, svobodný, zodpovídající sám za sebe“.<sup>12</sup>

## II. Peripetie

Pro ty, kdož se začali seznamovat s civilním právem po roce 1989, se stalo součástí jejich juristického vnímání, že slovenské<sup>13</sup> i české<sup>14</sup> učebnice občanského práva hmotného standardně obsahují ve své úvodní části partii o jeho zásadách, včetně zdůraznění, že tyto obecné zásady platí, ať již jsou v zákoně výslovně vyjádřeny čili nic.<sup>15</sup>

Nebylo tomu tak vždy. Pro dnešek již není zvlášť důležité, že učebnice vydávané v 50. až 80. letech 20. stol. – a nejen ty<sup>16</sup> – se stavěly k myšlence obecných zásad občanského práva zdrženlivě.<sup>17</sup> Socialistické prostředí totiž činilo právníky „mnohem závislejšími na slepém následování textu právních předpisů.“<sup>18</sup>

Spíše může překvapit, že ani naše tak řečené klasické učebnice a také většina zdejší literatury z oboru občanského práva<sup>19</sup> jeho zásadám nevěnují soustředěnou pozornost, neřekli zvláštní kapitolu. Neznamená to však, že by je autoři ignorovali.

<sup>11</sup> Čl. 2 odst. 3 slovenské Ústavy, čl. 2 odst. 4 české Ústavy a čl. 2 odst. 3 české Listiny základních práv a svobod.

<sup>12</sup> DI FABIO, U. *Kultura svobody*. Brno : CDK, 2009, s. 100.

<sup>13</sup> Srov. CIRÁK, J. – FICOVÁ, S. et al. *Občianske právo. Všeobecná časť*. Šamorín : Heuréka, 2008, s. 35 an.; LAZAR, J. *Občianske právo hmotné*. 1. Bratislava : Iuris Libri, 2014, s. 13 an.

<sup>14</sup> Srov. FIALA, J. et al. *Občanské právo hmotné*. 3. vydání. Brno : Masarykova univerzita a Doplněk, 1993, s. 16 an.; KNAPP, V. – KNAPPOVÁ, M. – ŠVESTKA, J. et al. *Občanské právo hmotné. I*. Praha : Codex, 1995, s. 45 an.; FIALA, J. – KINDL, M. et al. *Občanské právo hmotné. 2*. vydání. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 42 an.; HURDÍK, J. et al. *Občanské právo hmotné, Obecná část. Absolutní majetková práva*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2013, s. 71 an.; DVOŘÁK, J. – ŠVESTKA, J. – ZUKLÍNOVÁ, M. et al. *Občanské právo hmotné. I*. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2013, s. 47 an.

<sup>15</sup> DVOŘÁK, J. – ŠVESTKA, J. – ZUKLÍNOVÁ, M. et al. *Občanské právo hmotné. I*. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2013, s. 47.

<sup>16</sup> Srov. KNAPP, V. *Hlavní zásady československého občanského práva*. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1958, kde se sice stručně píše, že občanské právo je právem třídním (s. 4) a že v majetkových vztazích mají subjekty rovné postavení (s. 6), ba i o socialistické zákonnosti (s. 54), ale jinak se práce věnuje výkladu pozitivní úpravy a o jejích zásadách se čtenář mnoho nedozví.

<sup>17</sup> Např. učebnice KNAPP, V. et al. *Učebnice občanského a rodinného práva. I*. 2. vydání. Praha : Orbis, 1955, s. 63, uvádí, že i tam, kde se právní úprava výslovně dovolává určitých zásad, pak pramenem práva nejsou tyto zásady, nýbrž zákon. Představa, že by s odkazem na právní zásady bylo např. modifikováno zákonné pravidlo, se vzhledem k tomu, co „velí kategorický požadavek soc. zákonnosti“ jevila jako vyloučená (KNAPP, V. – PLANK, K. et al. *Učebnice československého občanského práva. I*. Praha : Orbis, 1965, s. 127). Jakkoli původní redakce občanského zákoníku z r. 1964 obsahovala v úvodních člancích výčet zásad civilního práva, přiznával se jim především interpretační a aplikační význam; srov. KNAPP, V. – LUBY, Š. *Československé občanské právo. I*. Praha : Orbis, 1974, s. 40 an. V učebnici LAZAR, J. – ŠVESTKA, J. et al. *Československé občianske právo. I*. Bratislava : Obzor, 1986, s. 28, se již uvádí, že ač byla většina zásad formulovaných v úvodu obč. z. míněna jako normativní, jejich aplikace v praxi sotva přichází v úvahu a že jejich hlavní význam je interpretační.

<sup>18</sup> KÜHN, Z. *Aplikace práva soudem v éře středoevropského komunismu a transformace*. Praha : C. H. Beck, 2005, s. 68.

<sup>19</sup> Výjimku představují některé Svobodovy práce; srov. SVOBODA, E. *Ethické a sociální základy práva občanského*. Praha : Melantrich, [1923] a SVOBODA, E. *Ideové základy občanského práva*. Praha : Vesmír,

Celkem skeptičtí k obecným zásadám právním byli hlavně normativisté. Např. Sedláček považoval pojem spravedlnosti za „*problém filosofické spekulace*“<sup>20</sup> a obecné regulativní principy chápal jako jevy, „*kteřé nejsou právními [...], které tedy patří do oboru morálky*“<sup>21</sup> (ledaže je právo přijme jako právní normy za své, typicky fixací do zákonných ustanovení).

Tzv. ‚tradiční nauka právní‘, jak ji normativisté nazývali, však vycházela z konceptu, že to je především zásada, o níž dnes běžně mluvíme jako o zásadě autonomie vůle, která je soukromému právu vlastní. Už první z českých učebních textů novodobého občanského práva zdůraznil, že „*v tom právě záleží ‚soukromost‘, že vůle soukromníků tu jest rozhodna*“.<sup>22</sup> To je myšlenka, která rezonuje základními českými, německými i slovenskými civilistickými díly vydanými posléze v Československé republice až do ovládnutí státu komunistickou stranou.<sup>23</sup> Ještě v roce 1947 vychází učebnice Lubyho vyzdvihující soukromoprávní autonomii,<sup>24</sup> a také v novém vydání Krčmářovy učebnice autor akcentuje vlastnickou svobodu, svobodnou výměnu statků nebo svobodnou práci jako zásady občanského práva,<sup>25</sup> jakkoli všem těmto hodnotám již v té době zvonila hrana.

V pozdější právní literatuře se autonomie vůle stala opomíjeným pojmem a až na výjimky<sup>26</sup> se z juristických textů nadlouho vytratila<sup>27</sup> a až od roku 1990 se k ní právní literatury začala postupně vracet.<sup>28</sup>

### III. Východisko

Zásadu autonomie vůle dnes považujeme v oblasti soukromého práva za samozřejmou. Pojem sám tu ale není odjakživa. Savigny v roce 1849 uvádí, že v té době začali o autonomii psát někteří novější autoři.<sup>29</sup> Klasik německé právní vědy měl patrně na

1936. Do jisté míry i DNISTRJANSKY, S. *Základy moderního práva soukromého*. Praha : Česká akademie věd a umění, 1928.

<sup>20</sup> SEDLÁČEK, J. *Občanské právo československé. Všeobecné nauky*. Brno : Právník, 1931, s. 37.

<sup>21</sup> *Ibid.*, s. 36.

<sup>22</sup> TILSCH, E. *Rakouského práva občanského část všeobecná. (Provisorní vydání)*. Praha, 1909, s. 34.

<sup>23</sup> Srov. TILSCH, E. – SVOBODA, E. *Občanské právo. Část všeobecná*. Praha: Všeherd, 1935, s. 9; KRČMÁŘ, J. *Právo občanské. I. Výklady úvodní a část všeobecná*. Praha : Všeherd, 1929, s. 76; MAYR, R. *Lehrbuch des bürgerlichen Rechtes, I/1. Allgemeine Lehren*. Reichenberg (Liberec): Gebrüder Stiepel, 1922, s. 36 (česky: MAYR, R. – DOMINIK, R. *Soustava občanského práva. Kniha první: Nauky obecné*. Brno : Barvič & Novotný, 1929, s. 24); FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A. *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. 3. vydanie. Šamorín : Heuréka, 1998, s. 17, 21 (reprint vydání z r. 1935).

<sup>24</sup> LUBY, Š. *Základy všeobecného súkromného práva*. 2. vydání. Bratislava: Ústav všeobecného práva súkromného Právnickej fakulty Slovenskej univerzity, 1947, s. 19.

<sup>25</sup> KRČMÁŘ, J. *Právo občanské. I. Výklady úvodní a část všeobecná*. 4. vydání. Praha : Knihovna Sborníku věd právních a státních, 1947, s. 80.

<sup>26</sup> O autonomii vůle se např. na sklonku 60. let XX. stol. zmiňoval Knapp; srov. KNAPP, V. *Filosofické problémy socialistického práva*. Praha : Academia, 1967, s. 255.

<sup>27</sup> Např. v publikované judikatuře Nejvyššího soudu (resp. nejvyšších soudů) z let 1949 až 1989 se výraz ‚autonomie‘, popř. ‚autonomie vůle‘ vůbec nevyskytuje.

<sup>28</sup> Byl to opět KNAPP, V. Co je dovoleno a co je zakázáno. *Právník*, 1990, CXXIX, s. 29. Stať sama však není víc než dokumentem doby, v níž byla psána.

<sup>29</sup> SAVIGNY, F. K., von. *System des heutigen Römischen Rechts. Bd. VIII*. Berlin : Weid und Comp., 1849, s. 112.

myslí autory juristické literatury. Kant psal o autonomii vůle už víc jak šest desítek let dříve<sup>30</sup> a není úkolem této stati pátrat, zdali byl první.<sup>31</sup> Pro naše účely je víc podstatné, že Kantovo učení Zeillerovým prostřednictvím<sup>32</sup> významně ovlivnilo myšlenkové pojetí všeobecného občanského zákoníku důrazem na svobodu jako prvotní právo (*Urrecht*).<sup>33</sup> Jiné občanské zákoníky sice postrádají tak vznešené filosofické zázemí, ale v těch státech, jež spojují své sociální uspořádání se svobodnou iniciativou jednotlivce,<sup>34</sup> svůj koncept na autonomii vůle rovněž staví.<sup>35</sup>

Naproti tomu projektanti ‚socialistických‘ občanských zákoníků utvářeli občanské právo veřejnoprávní metodou, pojetím jednotlivců jako součástí sociálního stroje<sup>36</sup> budujícího socialismus, kteří mohou, jen co jim zákon dovolí.<sup>37</sup> Tento stav, pokud jde o slova občanských zákoníků na našem kontinentu již jen nedávnou minulostí,<sup>38</sup> byť ta u nás stále ovlivňuje myšlení o právu v nejedné hlavě.

#### IV. Pojem

Podstatou autonomie vůle nebo také privátní autonomie [*private autonomy, Privatautonomie, autonomie de la volonté, autonomía privada (de la voluntad), автономия воли* aj.] je kompetence a právo jednotlivce utvářet vlastní soukromé záležitosti samo-

<sup>30</sup> Srov. jeho výměr „*Der Begriff der Freiheit ist der Schlüssel zur Erklärung der Autonomie des Willens.*“ KANT, I. *Grundlegung zur Methaphysik der Sitten*. [Dostupné na: <https://gutenberg.spiegel.de/buch/grundlegung-zur-methaphysik-der-sitten-3510/1> (14. 4. 2019)], tedy: „*Pojem svobody je klíčem k explikaci autonomie vůle.*“ KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976, s. 101. Kant se vymezoval proti policejnímu státu, jehož prototyp viděl v soudobém Prusku. Nebyl ostatně jediný; srov. např. HUMBOLDT, W., von. *Ideen zu einem Versuch, die Gränzen der Wirksamkeit des Staats zu bestimmen*. Breslau: Trewendt, 1851 (dílo psané v r. 1792 bylo vydáno posmrtně); dostupné na: [http://www.deutschestextarchiv.de/book/show/humboldt\\_grenzen\\_1851](http://www.deutschestextarchiv.de/book/show/humboldt_grenzen_1851) (23. 4. 2019). Dobře dosažitelný je slovenský překlad HUMBOLDT, W., von. *Medze štátnej moci*. Bratislava: Argenio, 2017.

<sup>31</sup> Jan Patočka v Doslovu ke Kantově Kritice praktického rozumu dovozuje, že: „*Filosofie dějin pomohla tedy asi Kantovi k objevu autonomie vůle [...]*“. In KANT, I. *Kritika praktického rozumu*: Praha: Jan Laichter, 1944, s. 219.

<sup>32</sup> ZEILLER, F., von. *Das natürliche Privat-Recht*. 2. vydání. Wien: Wappler u. Beck, 1808, s. 9 an., 59 an.

<sup>33</sup> *Ibid.*, s. 59. Srov. rovněž SWOBODA, E. *Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch im Lichte der Lehren Kants*. Graz: Ulr. Moses Buchhandlung (J. Meyerhoff), 1926, s. 95 an. Ostatně i v současnosti píše Brandts, že: „*Autonomie leží v srdci každého základního lidského práva, protože být člověkem je být autonomní.*“ ALLDRIDGE, P. – Brants, Ch. *Personal Autonomy, the Private Sphere and Criminal Law: A Comparative Study*. Oxford – Portland Oregon: Hart Publishing, 2001, s. 132.

<sup>34</sup> TUOR, P. – SCHNYDER, B. *Das schweizerische Zivilgesetzbuch*. 9. vydání. Zürich: Schulthess polygraphischer Verlag, 1975, s. 15.

<sup>35</sup> Např. XAVIER, M. Le code napoléon: questions sur la genèse d'un mythe. *Clio @ Themis. Revue électronique d'histoire du droit*. Dostupné na: <http://www.cliothemis.com/Le-code-napoleon-questions-sur-la> (16. 4. 2019).

<sup>36</sup> Srov.: „*Z občanskoprávních vztahů vznikají nejen vzájemná práva a povinnosti mezi účastníky, ale vyplývají pro ně i práva a povinnosti ke společnosti*“ (čl. V. obč. z. č. 40/1964 Sb.).

<sup>37</sup> Srov.: „*Občanský zákoník [...] vychází z toho, že všechny právní předpisy jsou závazné a že jedině tehdy, jestliže to právní předpis výslovně dovolí, je možno se od něho odchýlit.*“ KRATOCHVÍL, Z. In KRATOCHVÍL, Z. et al. *Nové občanské právo*. Praha: Orbis, 1965, s. 37.

<sup>38</sup> Stále živým reliktem socialistické kodifikace občanského práva kontinentálního typu je Código Civil Cubano z r. 1987.

statně a na vlastní odpovědnost podle jeho vlastní vůle. V tomto smyslu najdeme charakteristiky autonomie vůle v literatuře z různých jurisdikcí.<sup>39</sup> Nejde však jen o důraz na možnost pořádat si své záležitosti sám. S ní je logicky spjato právo bránit se zásahům do vlastní privátní sféry. Ta je ohrožována nebo i prolamována jednak jinými jednotlivci, jednak orgány veřejné moci. Do obou okruhů prostupují (koncepte prozařování) celkem logicky kautely práva ústavního<sup>40</sup> a komunitárního (práva Evropské unie),<sup>41</sup> jakkoli první z nich řeší především právo soukromé a druhý především právo veřejné. To je přirozeně jen obecné schéma. V určitých oblastech je prolamováno – není třeba např. zvlášť zdůrazňovat, že protiprávní činy jednotlivců do soukromé sféry jiného lze stíhat i jinak než s využitím civilistických institutů a že některé zásahy veřejné moci do oblasti upravené soukromým právem jsou předmětem jeho zkoumání.

Často se setkáváme s poukazy na autonomie (svobody) vlastnickou, smluvní, testovací ... z nichž některé jsou někdy absolutizovány. Typické je to především v případě smluvní autonomie, což může být ovlivněno četností výskytu řešených případů v soudní praxi<sup>42</sup> a v některých jurisdikcích také stavem právní úpravy. Např. *Code civil* v čl. 6 stanovuje zákaz odporovat dobrým mravům nebo veřejnému pořádku výslovně jen pro soukromé smlouvy<sup>43</sup> a v čl. 1103 (původně šlo o čl. 1134) nařizuje, že smlouvy mají pro ty, kdož je uzavřeli, sílu zákona.<sup>44</sup> Nikdo menší než Jean Carbonnier o tomto ustanovení prohlásil, že to je „*citadelle de l'autonomie de la volonté*“.<sup>45</sup> Obdobně *Codice civile* vyzdvihl smluvní svobodu (*autonomia contrattuale*) v čl. 1322.<sup>46</sup> Nejsou to jediné příklady. V této souvislosti nechci víc než poukázat, že zvláštní důraz zákona na smluvní svobodu ovlivňuje i literární zpracování. Např. rozsáhlá italská učebnice občanského práva se z témat autonomie věnuje obšírně a takřka výhradně jen smluvní svobodě.<sup>47</sup> Podobně některé francouzské práce řadí výklad o autonomii vůle do partie o kontraktech.<sup>48</sup> Také tu můžeme

<sup>39</sup> Např. BORK, R. *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Gesetzbuches*. 3. vydání. Tübingen : Mohr Siebeck, 2011, s. 41; DVOŘÁK, J. – ŠVESTKA, J. In DVOŘÁK, J. et al. *Občanské právo hmotné. I*. Praha : Wolters Kluwer, 2013, s. 34 an.; FERREYRA, J. Principio de Autonomía Privada. *España: Enciclopedia Jurídica Online*. Dostupné na: <https://espana.leyderecho.org/principio-de-autonomia-privada/> (17. 4. 2019); GAZZONI, F. *Manuale di diritto privato*. 16. vydání. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 2013, s. 781; LAZAR, J. in LAZAR, J. et al. *Občianske právo hmotné*. Svazek I. Bratislava : Iuris Libri, 2014, s. 16 an.; RADWAŃSKI, Z. *Prawo cywilne – część ogólna*. 9. vydání. Warszawa : C. H. Beck, 2007, s. 18; SUCHANOV, J. A. in: SUCHANOV, J. A. (ed.). *Graždanskoje pravo. Tom I. Obščaja časť*. Moskva : Wolters Kluwer, 2010, s. 59.

<sup>40</sup> Srov. např. nález Ústavního soudu sp. zn. IV.ÚS 27/09 z 11. 9. 2009 ve vztahu k nekalé soutěži.

<sup>41</sup> Srov. např. nález Ústavního soudu Pl. ÚS 5/01 z 16. 10. 2001.

<sup>42</sup> Např. Nejvyšší soud ČR se ve svých rozhodnutích zabývá smluvní svobodou (autonomií) šestkrát častěji než vlastnickou a počet judikátů týkajících se testovací svobody je zcela marginální.

<sup>43</sup> *On ne peut déroger, par des conventions particulières, aux lois qui intéressent l'ordre public et les bonnes mœurs*.

<sup>44</sup> *Les contrats légalement formés tiennent lieu de loi à ceux qui les ont faits*.

<sup>45</sup> CARBONNIER, J. *Droit civil. Introduction*. 21. vydání. Paris : Presser Universitaires de France, 1992, s. 322.

<sup>46</sup> *Le parti possono liberamente determinare il contenuto del contratto nei limiti imposti dalla legge [...] e dalle norme corporative* [Strany mohou určit obsah smlouvy svobodně v mezích zákona (...) a korporativních (stavovských) norem].

<sup>47</sup> GAZZONI, F. *Manuale di diritto privato*. 16. vydání. Napoli : Edizioni Scientifiche Italiane, 2013, s. 781 an.

<sup>48</sup> Např. HESS-FALLON, B. – SIMON, A.-M. *Droit Civil*. Paris : Dalloz, 1997, s. 177 an. nebo TERRÉ, F. – SIMLER, P. – LEQUETTE, Y. *Droit civil. Les obligations*. 11. vydání. Paris : Dalloz, 2013, s. 32 an.

najít příkladů víc, a to i z jiných jurisdikcí.<sup>49</sup> V nejednom z právnických textů se tak smluvní svoboda jeví jako „část větší než celek“, překrývající synekdochicky vlastní pojem a podstatu autonomie vůle.

Je v tom docela paradox, a to i v rámci ryze majetkové sféry, protože smluvní autonomie by nemohla existovat bez autonomie vlastnické, ježto je fakticky jen její prodlouženou rukou (při smlouvách jde o nabývání majetku nebo o jeho využívání).<sup>50</sup> Téma smluvní svobody je pro tento příspěvek ovšem motivem jen okrajovým. Co je však pro toto pojednání důležité, je zdůraznit, že autonomie vlastnická, smluvní, testovací nejsou paralelními svobodami, ale dílčími projevy (podobami) téže a jediné svobody – privátní autonomie – při níž jde o autoregulaci podle vlastních zájmů a která se promítá do různých sfér soukromého života: nemajetkových i majetkových,<sup>51</sup> jež lze sice vypočítávat a katalogizovat více či méně květnatě, ale vždy jen demonstrativně, tedy také neúplně.

## V. Ústavní kautely

Tvůrci občanských zákoníků XIX. stol. stavěli jejich konstrukci a jednotlivá pravidla na myšlence jednotlivcovy svobody. Teprve později ruku v ruce s vývojem ústavního práva a proměnou vnímání katalogu základních práv a svobod z jejich původního čtení jako proklamativní „zákonodárcovy samomluvy“<sup>52</sup> v přijetí jejich normativní síly, se civilistická zásada autonomie vůle přijala jako průmět přirozené svobody jednotlivce garantované ústavním řádem.<sup>53</sup> Stojí ostatně za poznámku, že právní praxe používala výrazy *autonomie* a *svoboda* i v dávnějších časech jako synonyma.<sup>54</sup> Slovenská ústava (čl. 12) i česká Listina základních práv a svobod (čl. 1) uznávají svobodu člověka jako hodnotu směřující mj. „k definování autonomních prostorů pro jednání“.<sup>55</sup>

<sup>49</sup> Monumentální učebnice brazilského občanského práva (VENOSA DE SALVO, S. *Direito civil. Parte geral*. 9. vydání. Sao Paulo : Atlas, 2009) nemá v dílu o obecné části občanského práva, zahrnujícím 600 stran, o autonomii vůle ani slovo; výklad o ní je zařazen do dílu o obecných institutech závazkového práva; srov. VENOSA DE SALVO, S. *Direito civil. Teoria geral das obrigações e teoria geral dos contratos*. 3. vydání. São Paulo : Atlas, 2003.

<sup>50</sup> Srov. např. náleží českého Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 40/02 z 11. 6. 2003: „nezbytnou součástí demokratického právního státu je i ochrana svobody smluvní vůle, jež je derivátem ústavní ochrany práva vlastnického“.

<sup>51</sup> DVOŘÁK, J. – ŠVESTKA, J. In DVOŘÁK, J. et al. *Občanské právo hmotné. 1.* Praha : Wolters Kluwer, 2013, s. 34; LAZAR, J. In LAZAR, J. et al. *Občianske právo hmotné*. Svazek 1. Bratislava : Iuris Libri, 2014, s. 16.

<sup>52</sup> Např. WEYR, F. *Ústavní právo československé*. Praha : Melantrich, 1937, s. 248.

<sup>53</sup> FLUME, W. *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts. II. Das Rechtsgeschäft*. Berlin – Heidelberg – New York – London – Paris – Tokyo – Hong Kong – Budapest : Springer, 1992, s. 1.

<sup>54</sup> Tak např. v rozhodnutí sp. zn. Rv I 96/24 z 21. 5. 1924 (Váž. 3884) nebo Rv II 689/30 ze 4. 12. 1931 (Váž. 11221) se píše o výtěžkové svobodě, v rozhodnutí sp. zn. R I 748/30 z 31. 1. 1931 (Váž. 10488) o svobodě vlastnictví, R I 7/19 z 21. 1. 1919 (Váž. 9) se vyslovuje o členské autonomii akcionářů a R I 857/27 z 18. 11. 1927 (Váž. 14920) o autonomii právnické osoby, Rv IV 171/35 z 22. 1. 1936 o soukromoprávní autonomii apod. Ostatně i dnes nacházíme v judikatuře slovní spojení jako „*autonomie vůle a smluvní svoboda*“ nebo „*autonomie vůle a svobodné individuální jednání*“ (např. náleží Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 3381/10 z 3. 8. 2011).

<sup>55</sup> FILIP, J. *Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva*. Brno : Masarykova univerzita, 2001, s. 84 a mnozí další.

Praktickým důsledkem provázejícím utváření moderní společnosti bylo uznání svobodného jednotlivce, což se „v soukromém právu [...] spojuje především s pozitivní svobodou k dosažení pozitivních cílů. Myšlenka privátní autonomie vyjadřuje v této souvislosti ideál, že jednotlivci by měli být způsobilí stát se autory svých vlastních životů.“<sup>56</sup> V českém občanském zákoníku čteme, že každý je kompetentní hledat si své štěstí sám (§ 3 odst. 1 o. z.) a žít podle svého (§ 81 odst. 1 o. z.). Proto je vybaven soukromou mocí. Při jejím uplatňování je rozhodující vůle jednotlivce, který o svých záležitostech rozhoduje.

Uznáním soukromé moci každého občana (*Bürger*) veřejná moc vyklidila na počátku XIX. stol. podstatnou část privátního prostoru a někdejší policejní státy se v průběhu devatenáctého věku postupně měnily v liberální, omezující nejprve svou roli na funkci „nočního hlídače“ (*Nachtwächterstaat*, *night-watchman state*, *État veilleur de nuit*). Že poměry, jež se tím nastolily, vedly k četným nespravedlnostem, nejpřesvědčivěji vylíčili romanopisci: Bídníci Victora Huga, *Oliver Twist* nebo *Malá Dorritka* Charlese Dickense, *Tkalci* Gerharta Hauptmanna a četná další literární díla nejen že ukázala na nespravedlnosti a bídu ubíjející lidskou důstojnost, ale pohnula společenské myšlení a posléze i zákonodárce, aby právními prostředky mírnili, co jde. Tak se klasické liberální prostředí přetvářelo v sociální stát; za takový („*moderne soziale Rechtsstaat*“) prohlašoval už na počátku XX. stol. habsburskou monarchii František Weyr.<sup>57</sup> Že však přepjaté snahy zasahovat do autonomních aktivit umrtvují „*veškerou samostatnost přirozených živlů v státu*“ nastolením „*zbytečného poručníkování, jak jednotlivců, tak i organických útvarů společnosti lidské*“,<sup>58</sup> poukazovali někteří již v této době. Veřejné právo se zaměřuje pod raporem obecného blaha především na omezování svobody.<sup>59</sup> Nevím, zda je namíste přirovnat paralelismus soukromé a veřejné moci k *frustrujícímu souhvězdí sil*.<sup>60</sup> výsledkem nemusí být deprivace, ale také racionalizace s využitím instrumentária materiálního právního státu.

Při akcentu na rozhodovací volnost, samostatnost při utváření vlastní privátní sféry nelze přehlížet, že „*svoboda není prázdný rám, do kterého by si každý vložil, co chce*“.<sup>61</sup> Nejde jen o to, že si privátní autonomii nelze představit jako výraz bezuzdého sobectví (svoboda vůle není myslitelná bez odpovědnosti). Jde také o vyloučení extremismu osamělého jedince. Nejsou to jen český i slovenský ústavní řád,<sup>62</sup> které počítají s tím, že jednotlivce žijící ve společnosti musí být ve svém jednání omezen v zájmu celku. Leč zároveň stanovují veřejné moci dvě zásadní restrikce.

<sup>56</sup> MICKLITZ, H. W. *Constitutionalization of European Private Law*. Oxford : Oxford University Press, 2014, s. 59.

<sup>57</sup> WEYR, F. Zum Problem eines einheitlichen Rechtssystems. *Archiv für öffentliches Recht*, 1908 (XXIII), s. 579.

<sup>58</sup> PRAŽÁK, J. *Spory o příslušnost mezi soudy a úřady správními*. I. Praha : František Šimáček, 1883, s. 1.

<sup>59</sup> MICKLITZ, H. W. *Constitutionalization of European Private Law*. Oxford : Oxford University Press, 2014, s. 59.

<sup>60</sup> BRINK, B., van den. *The Tragedy of Liberalism: An Alternative Defense of a Political Tradition*. New York : State University of New York Press, 2000, s. 119.

<sup>61</sup> ČAPEK, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha : Ústav T. G. Masaryka – Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2013, s. 183.

<sup>62</sup> Listina základních práv a svobod i Ústava SR shodně v člancích 2 odst. 3.



První limit představuje výměr, že každého může ve svobodě jeho konání omezit jen zákon (shodně slovenská ústava v čl. 2 odst. 3 i česká Listina v čl. 2 odst. 3 a ústava v čl. 2 odst. 4). Je to hranice sice formální, ale velmi důležitá, protože vylučuje autonomní zásahy exekutivy nebo justice do jednotlivcovy soukromé sféry a brání tak libovůli. A že takové tendence jsou z té i oné strany jsou, potvrzuje ne jeden náleží Ústavního soudu. Pozornost veřejnosti se upíná především na výkonnou moc, jejíž excesy jsou ve veřejném prostoru opakovaně publikovány a diskutovány – případy přemrštěného zneužívání zajišťovacích příkazů vydávaných podle § 167 an. daňového řádu, jimž důsledně čelil český Nejvyšší správní soud, představují jen jeden z příkladů. Ale ani soudní moc, ač ta to nerada slyší, není prosta pokušení k pokládání „*pražců*“, *omezujících autonomní chování svobodných jedinců a tím i k cestě do nesvobody*.<sup>63</sup> Jsou i jiné případy, kdy český Ústavní soud poukázal na nežádoucí „*soudcovského dotváření práva proti zájmům soukromých osob*“ spojeného s narušováním principu dělby moci ve státě.<sup>64</sup>

Druhý limit je obsahový. Je silnější, protože neklade překážky jen mocím výkonné a soudní, ale také moci zákonodárné. Bere se v úvahu svoboda jednotlivce jako základní hodnota a „*maxima priority jednotlivce před státem coby náležitost právního státu*“.<sup>65</sup> Vzhledem k nim slovenská ústava (čl. 13) i česká Listina (čl. 4) shodně stanovují, že i zákon může ukládat povinnosti jen při zachování základních práv a svobod – že jim lze stanovit meze toliko za podmínek vymíněných ústavním řádem – a při zásazích do nich musí být šetřeno jejich podstaty a smyslu. Tento základ je v některých dalších člancích co do podmínek justifikujících omezení svobody konkretizován poukazy na veřejný pořádek a bezpečnost, zdraví, mravnost, veřejný zájem apod. Jistěže se jedná o hranice vymezené pro veřejnou moc relativně neurčitými pojmy a máme zkušenost, co vše si veřejná moc při tvorbě zákonů dokáže podřadit pod obecné klauzule veřejného zájmu, veřejné bezpečnosti a jim podobných. Ústavní soudy ve Slovenské i v České republice zasáhly nejednou proti přepjatým tendencím ve prospěch svobody vůle, ať již v souvislosti s ochranou vlastnictví nebo s platností smluv či v jiných případech. Má-li být v této souvislosti uveden nějaký manifestní judikát, pak to je, myslím, plenární náleží českého Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 83/06 z 12. 3. 2008 (116/2008 Sb.) o zrušení některých ustanovení zákoníku práce, kterým se Ústavní soud vyslovil pro subsidiaritu občanského zákoníku i pro pracovní právo a odmítl tak pojetí Zákoníku práce podle vzoru někdejšího sovětského práva.

## VI. Kazuistika

Je-li řeč o autonomii vůle, musí tu být způsobilost vyvolat vlastním jednáním právní následky pro sebe samotného. V tom směru na prvním místě vystupuje způsobilost právně jednat. Tato otázka se ocitla aktuálně předmětem veřejných diskusí v souvislosti s vy-

<sup>63</sup> Srov. náleží sp. zn. II. ÚS 3212/18 z 30. 4. 2019, kde se Ústavní soud vymezil proti rozsudku NSS č. j. 2 As 43/2018-27 z 28. 6. 2018.

<sup>64</sup> Např. náleží sp. zn. I. ÚS 190/15 z 13. 9. 2016 nebo III. ÚS 669/17 z 21. 8. 2018. V náleží sp. zn. II. ÚS 3212/18 z 30. 4. 2019 se Ústavní soud vymezil proti

<sup>65</sup> Např. náleží Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 2/10-1 z 30. 3. 2010 a některé další.

máháním pohledávek vůči tzv. dětským dlužníkům. Slovenské i české právo vychází v daném ohledu z toho základního pojetí, že způsobilost nezletilých právně jednat se plynule rozvíjí návazně na jejich vzrůstající rozumové a volní schopnosti až do nabytí plné svéprávnosti (přirozené se přitom berou v úvahu zvyklosti soukromého života). Jde o koncept uplatňující se v jurisdikcích našich republik přes půlstoletí, který do jisté míry předběhl dobu.<sup>66</sup> Český občanský zákoník obsahuje v tomto smyslu obecnou úpravu (§ 31)<sup>67</sup> doplněnou limity vyžadujícími rozhodnutí rodičů, resp. zákonných zástupců, nebo soudu. Se zřetelem k této zákonné úpravě posuzoval Ústavní soud,<sup>68</sup> zda bylo porušeno právo Plzeňských městských dopravních podniků vlastnit majetek a na spravedlivý proces rozhodnutím Okresního soudu Plzeň – město vydaném na skutkovém základu, kdy matka a její jedenáctiletá dcera nastoupily do vozidla městské hromadné dopravy, aniž matka dceři zaplatila jízdné. Myslím, že Ústavní soud nezaujal správné stanovisko. Obecný soud zamítl žalobu provozovatele dopravního podniku proti nezletilé o zaplacení jízdného se sankční přírážkou s argumentem, že v daném případě je pasivně legitimována matka nezletilé. Leč Ústavní soud dovodil, že dítě daného věku je způsobilé uzavřít smlouvu o přepravě, tudíž musí nést samo následky, když se nedokázalo vzepřít matčinu rozhodnutí, aby cestovala bez jízdenky. Nález to je přinejmenším překvapivý, zejména v tom, že pomíjí důraz Listiny (čl. 32) na zvláštní ochranu dětí, nepoměruje ji s ochranou vlastnictví, přehlíží, že jmění (tedy i dluhy) dítěte spravují ti, kdo za ně mají rodičovskou odpovědnost, nedoceňuje, že po průměrné české školačce, pro niž je matka přirozenou autoritou, těžko požadovat vlastnosti Pavlíka Morozova atd.

Jiná otázka je, kam až privátní autonomie při autoregulaci vlastních záležitostí sahá. Český Ústavní soud se v nálezu sp. zn. I. ÚS 2078/16 z 2. 1. 2017 zabýval případem, zda je za zdravotní stav a následnou smrt matky odpovědný dospělý syn, který s ní a jejím manželem sdílel společnou domácnost. Matka, jakkoli nebyla s to sama o sebe pečovat a nacházela se ve špatném a postupně se zhoršujícím zdravotním stavu vyžadujícím odbornou lékařskou pomoc, důsledně tuto pomoc odmítala přes návrhy syna, jenž byl sám lékařem. Posléze byla sice převezena do nemocnice, ale zde v důsledku dlouhodobého neřešení vážného zdravotního stavu za dva týdny zemřela. Ústavní soud zdůraznil, že osobní autonomie a „*schopnost vést svůj život podle vlastního výběru zahrnuje možnost vykonávat činnosti, které jsou vnímány jako fyzicky škodlivé nebo pro dotyčnou osobu nebezpečné*“ a že „*při respektování této autonomie jednotlivců musí do určité míry platit, že každý je strůjcem svého štěstí.*“ Odmítl proto myšlenku, že syn měl povinnost zajistit matce lékařskou péči, ač tu ona – jsouc svéprávná a schopna souhlas i nesouhlas

<sup>66</sup> Srov. čl. 157 občanského zákoníku Québecu z roku 1991: *Le mineur peut, compte tenu de son âge et de son discernement, contracter seul pour satisfaire ses besoins ordinaires et usuels.* (Nezletilý může v mezích svého věku a soudnosti samostatně uzavírat smlouvy za účelem uspokojení svých běžných a obvyklých potřeb.)

<sup>67</sup> Od slovenské úpravy (§ 9 O. z.) se česká liší tím, že rodiče (zákonní zástupci) mohou základní konstrukt v § 31 o. z. rozšířit udělením souhlasu (§ 32, 33 O. z.), ale také zúžit omezeními (§ 857 odst. 2 O. z.); i z toho důvodu je § 31 O. z. pojat jako vyvratitelná právní domněnka, zatímco § 9 O. z. je formulován jako kategorické pravidlo.

<sup>68</sup> Nález sp. zn. II. ÚS 1864/16 – 1 z 28. 11. 2017.

vyсловit – odmítala. Naopak, „*bylo jeho povinnosti toto přání své matky respektovat a nemohl jednat proti její vůli*“. Rozhodnutý právní případ se týkal trestní odpovědnosti syna, ale má význam i civilněprávní.

Z majetkových práv je nejvýznamnější právo vlastnické. Ze série rozhodnutí, v nichž se česká rozhodovací praxe zabývala obsahem a hranicemi vlastnické autonomie, jsem do tohoto výběru zvolil poukaz na náleží Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 268/06 z 9. 1. 2008. Rozhodnutí je zajímavé tím, že se zabývá konfliktem vlastníků, z nichž jeden zneužil svého postavení veřejnoprávní korporace a pravomocí z toho plynoucích, aby si zajistil výhodnější postavení. Šlo o případ, kdy hlavní město vydalo dvěma restituentkám na pražském Starém Městě pozemek s domem. Sousední pozemek a budovu měla Praha ve svém vlastnictví. Ve své budově provozovala mj. vinárnu přístupnou průchodem v budově; ten byl veřejným víc jak století. V souvislosti s vydáním nemovitostí restituentkám zrušilo město dosavadní veřejný průchod přes své nemovitosti a vzhledem k technické možnosti zpřístupnit vinárnu přes pozemek restituentek prohlásilo nový přístup na veřejnou účelovou komunikaci. Takové opatření svěřující pozemek obecnému užívání nevyžadovalo podle tehdejší úpravy ani souhlas restituentek (hlavní město tvrdilo, že souhlas udělil předchozí vlastník) ani poskytnutí náhrady za omezení vlastnických oprávnění. Ústavní soud i s odkazem na dosavadní judikaturu našich vysokých soudů ve věcech civilních i správních dospěl k závěru, že „*jediný ústavně konformní výklad je ten, že s takovým omezením vlastnického práva musí vlastník příslušného pozemku souhlasit*“ a kromě toho se vyžaduje „*existence nutné a ničím nenahraditelné komunikační potřeby*“, jež v daném případě nebyla shledána. Zdůraznil přitom, že vlastnické právo tvoří „*jádro personální autonomie jednotlivce*“.

Problematiky vlastnictví a vůbec věcných práv se týká náleží českého Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 798/15 z 19. 7. 2016. Dvě obchodní společnosti založily družstvo, jehož byly jedinými členy. Družstvo vlastnilo nemovitost (hotel), jež vyžadovala rekonstrukci. Se zřetelem k tomuto stavu bylo na úrovni družstva přijato rozhodnutí, že jeden z členů poskytne družstvu další vklad 5 mil. Kč s tím, že bude sám přímo hradit potřebné stavební práce stavební společnosti, přičemž tomuto členovi bude zřízeno věcné břemeno užívání a požívání některých smluvně vymezených částí stavby vhodných k samostatnému užívání vymezených. Obecné soudy dovodily neplatnost smlouvy o zřízení věcného břemene, mj. s argumentem, že si strany ujednaly nestandardní podmínku a ujednání, jímž „*družstvo svému členu poskytuje významné majetkové plnění (zde zřízení věcného břemene) za protihodnotu, která má být poskytnuta za nestandardních podmínek, jejichž splnění je pro orgány družstva jen obtížně kontrolovatelné*“ odůvodňuje závěr o absolutní neplatnosti smlouvy pro obcházení zákona. Ústavní soud odmítl tyto úvahy a poukázal mj., že není zřejmé „*jaký zájem má být zvažovanou sankcí [...] chráněn*“ a že případný důraz na abstraktní ochranu „čistoty“ právních vztahů není v relaci k zásadě autonomie vůle adekvátní.

Téhož roku řešil český Ústavní soud náleží sp. zn. III. ÚS 212/16 z 20. 9. 2016 případ, kdy obecné soudy dovodily neplatnost kupní smlouvy za stavu, kdy podle jejího výslovného znění byly předmětem koupě a prodeje dvě budovy na dvou sousedních po-

zemcích. Ve skutečnosti však šlo podle stavu zápisů v katastru nemovitostí o jednu rozestavěnou stavbu s vedlejší částí na druhém pozemku, a proto katastrální úřad nezapsal vklad vlastnického práva pro nabyvatele, byť strany věc v návrhu na vklad upřesnily a uvedly správně. Ústavní soud tento přístup odmítl jako „*striktní a přepjatě formalistický náhled na soukromoprávní skutečnosti (smlouvu) nerespektující autonomii vůle*“. Poulkázal na své dosavadní přístupy i na § 574 o. z. shodně sledující zásadu *potius valeat actus quam pereat* a zdůraznil nutnost odstranit nesoulad mezi obsahem smlouvy a návrhem na vklad teleologickým výkladem, tak aby výsledek korespondoval „*povaze soukromoprávních vztahů a rozumné potřebě běžných soukromých občanských styků*“.

České prostředí má v dobré paměti sérii rozhodnutí založených na tradici rozsudku Nejvyššího soudu sp. zn. 4 Cz 26/66 z 3. 5. 1966 (R 79/66) sledovanou i v minulých desetiletích, podle nichž rozhoduje pro závěr, zda jde o byt ve smyslu soukromého práva, administrativní rozhodnutí. Přítrž tomu učinil až k 1. 1. 2014 občanský zákoník výslovnými ustanoveními § 1 odst. 1 a 2236 odst. 2. Ve Slovenské republice analogická ustanovení chybí a i zde v minulosti Nejvyšší soud rozhodoval obdobně jako svého času v Česku.<sup>69</sup> Slovenský Ústavní soud nálezením II. ÚS 294/2018 z 11. 10. 2018 ukázal, že i beze změny zákonné úpravy stačí v dané věci ústavně konformní výklad, když řešil otázku platnosti smlouvy o nájmu bytu. Pronajimatel dovozoval neplatnost smlouvy právě s odkazem na neexistenci příslušného kolaudačního rozhodnutí. Ústavní soud k tomu uvedl, že „*účelom právnej fixácie bytu kolaudáciou je v prvom radě zaručiť stavebnotechnické kvality bytu. V type nájomnej zmluvy nie je v zásade potrebné chrániť takýto účel sankciou neplatnosti. [...] ak prenajmateľ niečo prenajal, je povinný umožniť to nájomcovi užívať na dohodnutý účel (§ 664). Ak mu prenajal byt, je povinný zabezpečiť, aby bol a zostal bytom spôsobilým na bývanie.*“ Jinak řečeno, obecný soud, jenž v daném případě dovodil neplatnost, „*otočil princípom záväzkového práva, že splnenie záväzku nie je nárokom zo zmluvy, ale podmienkou platnosti*“.

## VII. Závěr

Autonomie vůle je první hodnotou soukromého práva a zásada privátní autonomie jeho první zásadou, protože bez nich by soukromé právo vůbec nebylo. Celý vějíř dalších zásad, k nimž se soukromé právo hlásí (respekt k dobrým mravům, poctivost, *neminem laedere*, zákaz zneužití práv, *pacta sunt servanda*, atd.), by bez autonomie vůle ztratil svoji funkci. Ostatně i instituty soukromého práva lze pochopit a vyložit na základě zásady autonomie vůle. „*Autonomie je tedy základem důstojnosti lidské a každé rozumné přirozenosti.*“<sup>70</sup>

Předchozí český občanský zákoník, zvláště ve své původní redakci z roku 1964 o svobodě vůle nejen mlčel, ale rozhodně ji spíš více než méně řadou právních pravidel popíral. Privátní autonomie nebyla jeho první hodnotou – tou bylo kritérium označované jako socialistická zákonost. V takto nastaveném paradigmatu ale přece jen formuloval

<sup>69</sup> Např. v rozsudku sp. zn. 2 Cdo 122/2007 z 30. 6. 2008.

<sup>70</sup> KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. Praha : Svoboda, 1976, s. 85.

některá zásadní pravidla, mj. (§ 2 odst. 2 Obč. z.) i to, že: „*V občanskoprávních vztazích mají účastníci rovné postavení.*“ Ostatně slovenský O. z. stále stanoví, že v těchto vztazích mají účastníci dokonce postavení *rovnaké* (stejně).<sup>71</sup> Odtud se odvíjela a odvíjí teorie, že klíčová pro občanské právo je zásada rovnosti. Platný český občanský zákoník toto pravidlo nepřevzal. Na půdě soukromého práva totiž nejde o vzájemnou rovnost ‚účastníků občanskoprávních vztahů‘, ale o rovnost před zákonem, což není specifická soukromoprávní zásada,<sup>72</sup> ale ústavní princip ovládající v materiálním právním státě celý právní řád.

V tradičním schématu právního dualismu kontinentálních systémů je nosným prvkem soukromého práva důraz na individualitu, nosným prvkem veřejného práva naopak důraz na kolektiv. V moderní době, již nechápu jen v horizontu několika posledních desetiletí, se ozýval ne jeden hlas varující před státními tendencemi k vševládosti a násilnému nucení lidí do oficalizované představy dobra a blaženství, před nátlakem doprovázeným etastickým slíděním a donašečstvím podporovaným a odměňovaným veřejnou mocí. Z mnohých jmenujme alespoň Raymonda Arona nebo Hannah Arendtovou, byť tyto hlasy, zdá se, dnes přehlušuje to, čemu se eufemisticky říká progresivistický humanismus. Cílili k bezbřehé víře v možnosti právní regulace ve snaze uzákonit dobro potlačením individuálních svobod a násobeným prolamováním jednotlivcovy soukromé sféry, ohrožuje to samu podstatu právního státu. Epitheton *právní* si stát rozleptává, pokud si přisvojuje agendy a pravomoci, které mu z podstaty nepatří.

Proti těmto tendencím stojí zásada proporcionality, podle níž musí zásahy do základních práv, a tedy i do jednotlivcovy svobody, jejímž projevem privátní autonomie je, vyhovovat kritériu spravedlivé únosnosti posuzovanému z hlediska vhodnosti, potřeby a poměřování kolizí zvažováním empirických, systémových, kontextových i hodnotových argumentů.<sup>73</sup> To by přirozeně měl zvažovat v první řadě zákonodárce. Ne vždy se tak děje a je znám ne jeden případ, kdy bylo z různých příčin zákonem zasaženo do autonomie jednotlivců nad míru přiměřenou poměrům, aniž se kdo naznačenými otázkami zabýval. Zda takové ataky na svobodnou sféru před zásadou proporcionality existují, posuzují na národní úrovni ústavní soudy a nejsou řídké případy, kdy se projeví jako negativní zákonodárce,<sup>74</sup> byť třeba i tomu českému lze v některých případech vytýkat přepjatou zdrženlivost.<sup>75</sup>

<sup>71</sup> Formulaci kritizuje např. Peter Vojčík; srov. VOJČÍK, P. et al. *Občiansky zákonník*. 3. vydanie. Bratislava : Iura Edition, 2010, s. 36.

<sup>72</sup> Ze zásady rovnosti např. nelze vyložit podstatu vlastnictví.

<sup>73</sup> Např. nález českého Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 15/96 z 9. 10. 1996.

<sup>74</sup> Např. nálezy slovenského Ústavního soudu sp. zn. PL. ÚS 43/95 z 10. 9. 1996 nebo českého Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 3/2000 z 21. 6. 2000.

<sup>75</sup> Srov. např. nálezy českého Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 26/16 z 12. 12. 2017 (sdílím disentující stanovisko soudců Vojtěcha Šimíčka, Jaromíra Jirsy, Tomáše Lichovníka, Kateřiny Šimáčkové a Davida Uhlíře) nebo sp. zn. Pl. ÚS 7/17 z 27. 3. 2018 (i zde sdílím názory disentujících soudců Ludvíka Davida, Vojtěcha Šimíčka, Jaromíra Jirsy, Vladimíra Sládečka a Kateřiny Šimáčkové, jakož i názor v disentním stanovisku Tomáše Lichovníka).

## Literatúra

- ALLDRIDGE, P. – BRANTS, CH. *Personal Autonomy, the Private Sphere and Criminal Law: A Comparative Study*. Oxford – Portland Oregon : Hart Publishing, 2001
- BOGUSZAK, J. (ed.) et al. *Právní principy*. Pelhřimov : Vydavatelství 999, 1999
- BORK, R. *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Gesetzbuches*. 3. vydání. Tübingen : Mohr Siebeck, 2011
- BRINK, B., van den. *The Tragedy of Liberalism: An Alternative Defense of a Political Tradition*. New York : State University of New York Press, 2000
- CARBONNIER, J. *Droit civil. Introduction*. 21. vydání. Paris : Presses Universitaires de France, 1992
- CIRÁK, J. – FICOVÁ, S. et al. *Občianske právo. Všeobecná časť*. Šamorín : Heuréka, 2008
- ČAPEK, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha : Ústav T. G. Masaryka – Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2013
- DI FABIO, U. *Kultura svobody*. Brno : CDK, 2009
- DNISTRJANSKY, S. *Základy moderního práva soukromého*. Praha : Česká akademie věd a umění, 1928
- DVOŘÁK, J. – ŠVESTKA, J. – ZUKLÍNOVÁ, M. et al. *Občianské právo hmotné. I*. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2013
- FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A. *Nástin súkromného práva platného na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi*. 3. vyd. Šamorín : Heuréka, 1998
- FERREYRA, J. Principio de Autonomía Privada. *España: Enciclopedia Jurídica Online*. Dostupné na: <https://espana.leyderecho.org/principio-de-autonomia-privada/> (17. 4. 2019)
- FIALA, J. et al. *Občianské právo hmotné*. 3. vydání. Brno : Masarykova univerzita a Doplněk, 1993
- FIALA, J. – KINDL, M. et al. *Občianské právo hmotné*. 2. vydání. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009
- FILIP, J. *Výbrané kapitoly ke studiu ústavního práva*. Brno : Masarykova univerzita, 2001
- FLUME, W. *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts. II. Das Rechtsgeschäft*. Berlin – Heidelberg – New York – London – Paris – Tokyo – Hong Kong – Budapest : Springer, 1992
- GAZZONI, F. *Manuale di diritto privato*. 16. vydání. Napoli : Edizioni Scientifiche Italiane, 2013
- HESS-FALLON, B. – SIMON, A.-M. *Droit Civil*. Paris : Dalloz, 1997; HUMBOLDT, W., von. *Medze štátnej moci*. Bratislava : Argenio, 2017; HURDÍK, J. et al. *Občianské právo hmotné, Obecná časť. Absolutní majetková práva*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2013
- JELÍNKOVÁ, J. – TUHÁČEK, M. *Právní vztahy k dřevinám: praktický průvodce*. Praha : Grada Publishing, 2016
- KANT, I. *Kritika praktického rozumu*. Praha : Jan Laichter, 1944
- KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. Praha : Svoboda, 1976
- KNAPP, V. *Hlavní zásady československého občianského práva*. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1958
- KNAPP, V. *Filosofické problémy socialistického práva*. Praha : Academia, 1967
- KNAPP, V. Co je dovoleno a co je zakázáno. *Právník*, 1990, CXXIX, s. 23 an.
- KNAPP, V. et al. *Učebnice občianského a rodinného práva. I*. 2. vydání. Praha : Orbis, 1955
- KNAPP, V. – LUBY, Š. *Československé občianské právo. I*. Praha : Orbis, 1974
- KNAPP, V. – PLANK, K. et al. *Učebnice československého občianského práva. I*. Praha : Orbis, 1965
- KNAPP, V. – KNAPPOVÁ, M. – ŠVESTKA, J. et al. *Občianské právo hmotné. I*. Praha : Codex, 1995
- KRČMÁŘ, J. *Právo občianské. I. Výklady úvodní a část všeobecná*. Praha : Všehrd, 1929
- KRČMÁŘ, J. *Právo občianské. I. Výklady úvodní a část všeobecná*. 4. vydání. Praha : Knihovna Sborníku věd právních a státních, 1947
- KÜHN, Z. *Aplikace práva soudem v éře stredoevropského komunismu a transformace*. Praha : C. H. Beck, 2005
- ĽALÍKOVÁ, N. – SOUKENÍKOVÁ, D. – VITKOOVÁ, A. – VRANKOVÁ, M. (eds.). *Princípy v práve*. Bratislava : Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, 2015
- LAZAR, J. *Občianske právo hmotné*. 1. Bratislava : Iuris Libri, 2014
- LAZAR, J. – ŠVESTKA, J. et al. *Československé občianske právo. I*. Bratislava : Obzor, 1986
- LUBY, Š. *Základy všeobecného súkromného práva*. 2. vydanie. Bratislava : Ústav všeobecného práva súkromného Právnickej fakulty Slovenskej univerzity, 1947

- MAYR, R. *Lehrbuch des bürgerlichen Rechtes, I./1. Allgemeine Lehren*. Reichenberg (Liberec) : Gebrüder Stiepel, 1922
- MAYR, R. – DOMINIK, R. *Soustava občanského práva. Kniha prvá: Nauky obecné*. Brno : Barvič & Novotný, 1929
- MICKLITZ, H. W. *Constitutionalization of European Private Law*. Oxford : Oxford University Press, 2014
- PRAŽÁK, J. *Spory o příslušnost mezi soudy a úřady správními. I*. Praha : František Šimáček, 1883
- RADWAŃSKI, Z. *Prawo cywilne – część ogólna*. 9. vydání. Warszawa : C. H. Beck, 2007
- SAVIGNY, F. K., von. *System des heutigen Römischen Rechts. Bd. VIII*. Berlin : Weit und Comp., 1849
- SEDLÁČEK, J. *Občanské právo československé. Všeobecné nauky*. Brno : Právník, 1931
- SUCHANOV, J. A. (ed.). *Graždanskoje pravo. Tom I. Obščaja časť*. Moskva : Wolters Kluwer, 2010
- SVOBODA, E. *Ethické a sociální základy práva občanského*. Praha : Melantrich, [1923]
- SVOBODA, E. *Ideové základy občanského práva*. Praha : Vesmír, 1936
- SVOBODA, E. *Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch im Lichte der Lehren Kants*. Graz : Ulr. Moses Buchhandlung (J. Meyerhoff), 1926
- TERRÉ, F. – SIMLER, P. – LEQUETTE, Y. *Droit civil. Les obligations*. 11. vydání. Paris : Dalloz, 2013
- TILSCH, E. *Rakouského práva občanského část všeobecná. (Provisorní vydání)*. Praha, 1909
- TILSCH, E. – SVOBODA, E. *Občanské právo. Část všeobecná*. Praha : Všeherd, 1935
- TUOR, P. – SCHNYDER, B. *Das schweizerische Zivilgesetzbuch*. 9. vydání. Zürich : Schulthess polygraphischer Verlag, 1975
- VENOSA DE SALVO, S. *Direito civil. Parte geral*. 9. vydání. Sao Paulo : Atlas, 2009
- VENOSA DE SALVO, S. *Direito civil. Teoria geral das obrigações e teoria geral dos contratos*. 3. vydání. São Paulo: Atlas, 2003
- VÍCHA, P. *Princip „znečistřovatel platí“ z právního pohledu*. Praha : Linde Praha, 2014
- VOJČÍK, P. et al. *Občiansky zákonník*. 3. vydanie. Bratislava : Iura Edition, 2010
- WEYR, F. Zum Problem eines einheitlichen Rechtssystems. *Archiv für öffentliches Recht*, 1908 (XXIII), s. 562 an.
- WEYR, F. *Ústavní právo československé*. Praha : Melantrich, 1937
- XAVIER, M. Le code napoléon : questions sur la genèse d'un mythe. *Clio @ Themis. Revue électronique d'histoire du droit*. Dostupné na : <http://www.cliothemis.com/Le-code-napoleon-questions-sur-la> (16. 4. 2019).
- ZEILLER, F., von. *Das natürliche Privat-Recht*. 2. vydání. Wien : Wappler u. Beck, 1808